

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Факультет педагогічної освіти
Кафедра корекційної педагогіки та інклюзії

Ольга ФЕРТ

**Гіперактивна дитина в школі.
Стратегії корекції поведінки та академічної
успішності**

Методичні рекомендації

Львів – 2017

Автор:

Ферт Ольга Григорівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри корекційної педагогіки та інклюзії факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка

Рецензенти:

Романчук О.І., дитячий психіатр, керівник відділу розвитку дитини БУ НРЦ «Джерело»,

Островська К.О., доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри корекційної педагогіки та інклюзії факультету педагогічної освіти ЛНУ ім. І. Франка

Рибак Ю.В., заступник директора з навчально-корекційної роботи ЛЗСШ для дітей з ТПМ, вчитель-методист, логопед, корекційний педагог, викладач фахових дисциплін напряму «корекційна освіта» педагогічного коледжу ЛНУ ім. І. Франка,

Літературний редактор – Ставецький В. І.

Рекомендовано до друку методичною радою НМЦО м.Львова
(протокол № 5 від 29.12.2011р.)

Методичні рекомендації адресовані широкому колу фахівців загальноосвітніх і спеціальних навчальних закладів, а саме вчителям, психологам, соціальним і корекційним педагогам, а також представникам адміністрації навчальних закладів. Матеріали стануть у пригоді як у плануванні навчальної-виховної діяльності у межах навчального закладу, так і в роботі з батьками дітей із гіперактивним розладом із дефіцитом уваги.

© Ольга Ферт. Гіперактивна дитина в школі. Стратегії корекції поведінки та академічної успішності, 2017, Львівський національний університет імені Івана Франка, факультет педагогічної освіти, кафедра корекційної педагогіки та інклюзії.

ЗМІСТ

1. Вступ.....	4
2. Що таке ГРДУ.....	5
3. Особливості прояву ГРДУ у школярів.....	6
4. Діагностування ГРДУ.....	8
5. Допомога дитині із ГРДУ в школі та поза її межами..	9
6. Як покращити поведінку, уважність та успішність учнів з ГРДУ.....	12
7. Двадцять порад учителям гіперактивної дитини.....	18
8. Додатки.....	21
9. Список літератури.....	26

ВСТУП

Сучасні освітні тенденції в Україні спрямовані на розвиток інклюзивного підходу у навчанні усіх дітей, що передбачає забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям із особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

Діти з гіперактивним розладом із дефіцитом уваги є однією з найбільш розповсюджених категорій дітей з особливими освітніми потребами. Такі діти є у кожній без винятку класній кімнаті. Зважаючи на те, що ГРДУ може бути супутнім розладом при багатьох складних порушеннях психо-фізичного розвитку, наші методичні рекомендації стануть у пригоді надзвичайно широкому колу читачів: вчителям загальноосвітніх та спеціальних навчальних закладів, соціальним педагогам, психологам, батькам.

Згідно з методичним листом Міністерства освіти, молоді та спорту України від 26.07.2012р. № 1/9-529 «Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання», пріоритетними питаннями освіти дітей із особливими освітніми потребами та завданнями психологічного й соціального супроводу є: а) актуалізація особистісного потенціалу розвитку дитини; б) формування позитивних міжособистісних стосунків учнів із порушеннями психофізичного розвитку та їх ровесників у процесі внутрішньошкільної інтеграції; в) консультування батьків або осіб, які їх замінюють, щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання, професійної орієнтації, соціальної адаптації їх дитини тощо.

Допомога у навчанні дитині з нормальним інтелектом і поведінковими розладами є першим кроком до інклюзивного суспільства, оскільки неможливо говорити про формування інклюзивної освітньої політики та навчання усіх дітей у загальноосвітній школі, якщо існують складності в наданні освітніх послуг найменш складним категоріям дітей. Наші методичні рекомендації допоможуть залучити дітей із гіперактивним розладом із дефіцитом уваги до дитячого колективу зробити навчання більш продуктивним.

Хочу висловити вдячність усім рецензентам, що долучилися до цієї роботи; кожен із них вніс свою частку у формування кінцевого результату.

Особлива подяка Олегові Романчуку, дитячому психіатру БУ НРЦ «Джерело», за багаторічну плідну співпрацю, за блискучі ідеї і надані матеріали.

Бажаю успіху всім колегам- учителям, що формують наше майбутнє через наполегливу працю й бажання навчити кожну дитину. Якщо ми сьогодні будемо приділяти увагу освітнім потребам кожної дитини, завтра будемо жити у більш гуманному та цивілізованому суспільстві.

О. Ферт.

Що таке ГРДУ

Гіперактивний Розлад із Дефіцитом Уваги - це поліморфний клінічний синдром, головними проявами якого є порушення здатності дитини контролювати та регулювати свою поведінку, що виявляється в моторній гіперактивності, порушенні уваги та імпульсивності.

Це нейропсихіатричний розлад, причиною якого є особливості будови та функціонування головного мозку або органічне ураження центральної нервової системи. У більшості випадків ГРДУ є розладом генетичної природи і пов'язаний зокрема з генами, що відповідають за регулювання обміну та активності двох нейротрансмітерів - дофаміну та норадреналіну. Поширені міфи: погане виховання, алергічна дієта і т.п.

Саме тому ГРДУ є розладом розвитку і його прояви присутні з раннього дитинства, вони «вбудовані» в темперамент дитини, а не є чимось тимчасово набутих. У цьому ГРДУ відрізняється від «епізодичних» психіатричних розладів: депресій, посттравматичних стресових розладів та інших.

Про розлад говоримо тому, що такі прояви, як гіперактивність, імпульсивність та порушення уваги *не відповідають віковій* дитини і *приводять до серйозних порушень функціонування дитини* в основних сферах життя. ГРДУ є розладом розвитку імпульс-контролю або ж здатності головного мозку до організації та самоконтролю поведінки. З віком у дітей із ГРДУ ця здатність покращується, але все одно залишається нижчою, ніж у однолітків. У дітей із ГРДУ спостерігається сповільнене дозрівання функцій лобної кори головного мозку.

Отже, недостатня зрілість лобної долі кори головного мозку призводить до розладів різних виконавчих функцій, що пов'язані з організацією та регулюванням поведінки:

- *розладу імпульс - контролю*
- *розладу прогнозування, планування та самоорганізації поведінки*
- *розладу контролю уваги та аналізу інформації*
- *розладу контролю емоцій*
- *розладу контролю над власною руховою активністю, регулювання процесу збудження/ гальмування*

При менш виражених формах ГРДУ (а їх близько 30-40% від загальної кількості) у підлітковому віці рівень розвитку поведінкової сфери та психічних процесів поступово досягає вікової норми, у решті ж випадків діти з ГРДУ матимуть ознаки порушеного самоконтролю і в дорослому віці.

У 2004 році Всесвітня асоціація дитячої, підліткової психіатрії та суміжних професій (IACAPAP) визнала ГРДУ проблемою №1 у сфері охорони психічного здоров'я дітей та підлітків. ГРДУ не є розладом виключно дитячого віку - адже у більшості дітей він не минає (хоча прояви дещо змінюються); статистика свідчить, що близько 3-5% дітей і 2- 3% дорослих мають ГРДУ. Цей розлад супроводжує людину протягом усього життя. Його можна порівняти до ДЦП або порушень розумового розвитку; відмінність лише у тому, що прояви ГРДУ є більш непомітними та менш зрозумілими оточуючим.

Найпоширеніші міфи про ГРДУ:

- ГРДУ насправді не є розладом, а штучно створеною проблемою, яка не вимагає жодних терапевтичних втручань;
- ГРДУ є наслідком поганого виховання з боку батьків;
- ГРДУ є проявом вродженої поганої вдачі дитини, яку неможливо змінити;
- діти з ГРДУ виростають «психопатами» і злочинцями;
- ГРДУ є виключно дитячим розладом і дитина його «переростає»;
- ГРДУ зустрічається виключно в хлопців.

Також важливо зазначити, що для багатьох ситуацій у житті особливості протікання виконавчих функцій не є перешкодою. Більше того, надмірний раціональний контроль може утруднювати швидкі, інтуїтивні, спонтанні, творчі, емоційні реакції. Тому, як не парадоксально, особливістю ГРДУ є те, що наявність розладу, створюючи дитині ряд проблем та труднощів, у певних ситуаціях надає дитині переваги, особливі можливості та здібності.

Необхідно усвідомлювати соціальне значення проблеми. Адже без належної допомоги діти з ГРДУ можуть мати суттєві труднощі в дорослому житті. Відкинені починаючи зі шкільного віку, вони навряд чи знайдуть гідне місце в суспільстві згодом. При своєчасному виявленні розладу та компетентному медичному та психолого - педагогічному супроводі ці діти здатні бути повноцінними членами спільноти. Вони зможуть розкрити усі свої обдарування і чесноти та скерувати їх на власний розвиток та користь суспільству, просто жити і бути щасливими. Допомогти їм у цьому є найважливішим завданням педагогів і батьків.

Особливості прояву ГРДУ у школярів

Поведінкові проблеми гіперактивної дитини проявляються з перших років життя, але у більшості випадків до досягнення старшого дошкільного або молодшого шкільного віку їх списують на особливості темпераменту або неналежне виховання дитини. Під час навчання ж розлади розвитку даної категорії дітей дедалі важче ігнорувати.

Три основні проблеми при ГРДУ – це:

- дефіцит уваги;
- імпульсивність;
- надмірна моторна активність, рухливість.

Імпульсивність та гіперактивність дітей із ГРДУ проявляються у безперервній надмірній руховій активності, неспроможності довго всидіти на одному місці, коли від них цього вимагають. Такі діти багато говорять, переривають розмову інших, недоречно втручаються у діалог оточуючих, проявляють нетерпіння, коли треба чогось чекати (наприклад, своєї черги у грі), діють, не замислюючись про наслідки та незважаючи на правила. Імпульсивність та надмірна активність не сприяють продуктивній успішності учня, але найбільші академічні труднощі спричинені саме неуважністю, яка проявляється наступним чином.

При читанні

- Втрачає місце у тексті під час читання.

• Не може залишатися сфокусованим на тому, що читає (особливо якщо текст важкий, довгий або нудний); як наслідок, пропускає слова, деталі, розуміння прочитаного епізодичне.

• Забуває прочитане та потребує перерахувати текст знову й знову

Під час виконання письмових завдань

• Труднощі з плануванням та організацією письмового завдання.

• Відсутність систематичного виконання письмових вправ.

• Мінімальна продуктивність під час виконання письмових завдань.

• Повільніша в два - три рази швидкість виконання письмових завдань.

• Велика кількість механічних помилок під час написання (як результат неуважності до деталей).

У математиці

• Велика кількість помилок при обчислюванні через неуважність до математичних знаків, таких як +/- та ін.

• Низька продуктивність при вирішенні задач та прикладів через неспроможність сконцентруватися та розглянути всі аспекти задачі або зробити всі кроки послідовно під час розв'язування математичного прикладу.

До того ж діти з ГРДУ можуть мати супутні розлади, такі як: дисграфія - часткове порушення навичок письма внаслідок вогнищового ураження, недорозвинення або дисфункції кори головного мозку; дислексія - порушення формування навичок читання; дискалькулія - порушення навичок лічби. Ці розлади також можуть спричиняти вищезазвані навчальні труднощі або перегукуватися з ними.

Якщо додати до цього загальні характеристики гіперактивної дитини - такі як: порушення емоційної сфери та як наслідок неконтрольовані емоційні реакції, такі як роздратування, пригнічення, прояви агресії, підвищену реакційність, труднощі зі зміною діяльності, проблеми з дисципліною, неможливість працювати задля досягнення віддаленої мети, постійну потребу у заохоченнях та покараннях, занижену самооцінку, часто супутню опозиційну поведінку, - тоді матимемо типовий портрет дитини з ГРДУ у школі. Внаслідок цього дитина з ГРДУ завжди має соціальні проблеми, які проявляються у труднощах побудови стосунків та спілкування з оточуючими. Попри все, ці діти є дуже щирими та безпосередніми і при певних зусиллях з боку дорослих часто досягають успіху в навчанні та взаємодії з колективом однолітків.

За статистикою, біля 40% дітей з ГРДУ мають академічні труднощі, які поділяються на власне труднощі здобуття академічних навичок, основні з яких було викладено вище, та проблеми з успішністю, які можуть бути як супутніми, так і самостійними. Навіть якщо дитина з ГРДУ не має виражених академічних труднощів, в неї все одно будуть спостерігатися проблеми з виконанням класних і домашніх завдань, найчастіше пов'язані з неможливістю дотримання часових рамок. Це, в свою чергу, є наслідком знову ж таки проблем із увагою та високим рівнем імпульсивності, дитині важко сфокусуватися на виконанні завдання. Через підвищене реагування на сторонні стимули та неспроможність виконувати не надто цікаву роботу довго дитина з ГРДУ потребує більше часу на виконання завдання, аніж її здоровий одноліток. Але слід враховувати те, що проблеми у навчанні

можуть бути ознакою не лише дітей з ГРДУ, але й учнів, що страждають на інші розлади.

За належної уваги та кваліфікованої допомоги діти з ГРДУ можуть навчатися більш продуктивно та мати більш якісне життя загалом.

Діагностування ГРДУ

Проблеми з поведінкою дитини дуже часто проявляються саме у школі; тут можливі два варіанти виявлення розладу. У наш час багато батьків є вже дещо підготовленими, та дехто із них повідомляє вчителя про порушення у поведінці дитини, розповідає, де вони консультувалися, і пропонує своє бачення дитини в навчальному процесі. Але це, як правило, поодинокі винятки з огляду на кілька причин.

- По перше, батьки, через загальну стигматизацію щодо осіб із психічними порушеннями у нашому суспільстві, у багатьох випадках намагаються приховати від оточуючих сам факт консультування в психіатра і є схильними до замовчування проблеми.

- По друге, батьки дуже часто не усвідомлюють проблем розвитку дитини, аж до досягнення шкільного віку, оскільки схильні списувати проблеми з поведінкою дитини у дошкільному віці на риси характеру дитини

- Третя, дуже суттєва причина - це брак довіри та прозорості у стосунках між вчителями та батьками. Партнерство у стосунках учитель - батьки лише починає культивуватися.

Проблема найчастіше проявляється в труднощах навчання та поведінки в класі; й сигналізують про неї, як правило, саме вчителі молодшої школи, які мають, перш за все, володіти прийомами позитивного спілкування з батьками, не бути налаштованими ворожо, а намагатися коректно повідомити батьків про проблему. Жоден із фахівців не зможе ефективно діагностувати та корегувати проблемну поведінку дитини з ГРДУ без участі її батьків. Аби педагог міг переконатися в тому, що в дитини дійсно наявні поведінкові проблеми, можна заповнити спеціально розроблений опитувальник для вчителів. *(Додаток 1)*

Згодом учитель має провести бесіду з батьками дитини з метою мотивування їх до подальшого діагностування та застосування заходів щодо корекції розладу. Це може бути нелегким завданням з огляду на стан батьків та ступінь їхньої довіри до вчителів та фахівців загалом. Тому вчитель має бути максимально тактовним. До справи доцільно долучити шкільного психолога та соціального педагога. Таким чином формується *мультидисциплінарна команда шкільних фахівців*, яка має супроводжувати дитину протягом усього її навчання. Повідомляти про можливу проблему батькам необхідно дуже коректно у позитивний спосіб та запропонувати їм заповнити опитувальник для батьків. *(Додаток 2)* Батьки не повинні відчувати осуд з боку вчителя. Якщо вони будуть відчувати доброзичливе ставлення, буде простіше провести необхідне діагностування та визначитися з подальшими діями у корекції поведінки та успішності учня.

Слід пам'ятати, що батьки дуже часто бувають у пригніченому стані, адже проблеми з поведінкою дитини не сприяють покращенню клімату у сім'ї. Сім'я переживає постійний стрес. Вважається, що психологічні проблеми батьків дітей із ГРДУ на одному рівні з батьками дітей із аутизмом. До того ж один із батьків

також може мати ГРДУ та супутні з ними розлади, такі як депресія, особливо в матерів - 27-32 %, проблеми з алкоголем, на фоні чого можуть спостерігатися подружні конфлікти, тощо. Це не означає, що фахівець повинен одразу ж дивитися на сім'ю гіперактивної дитини як на проблемну, та в жодному разі не можна ставитись до людей зверхньо, оскільки вони й без того потерпають та почуваються некомфортно. Є безліч прикладів, коли батьки гіперактивної дитини є дуже ресурсними, мають здорове ставлення до своєї проблеми та здатні допомогти іншим сім'ям. Наявність дитини з ГРДУ необов'язково означає, що клімат у сім'ї несприятливий. Але сім'ям гіперактивних дітей та дітей із іншими психічними та поведінковими розладами все ще не- просто у суспільстві.

Після того, як за результатами діагностування та висновків шкільного психолога в дитини підозрюється ГРДУ, її слід скерувати на обстеження з метою встановлення остаточного діагнозу до дитячого психіатра. Можливо, дитину необхідно буде скерувати до інших фахівців, неврологів, за потреби, медиків інших спеціальностей, психологів та педагогів, що мають додаткову спеціалізацію у діагностиці й терапії розладів розвитку в дітей. Діагноз повинен встановлюватись дуже ретельно, оскільки великою є вірогідність неточної діагностики через високу варіативність симптоматики та нехарактерність клінічної картини в залежності від ситуації та загального стану дитини. Але остаточний діагноз встановлює лише психіатр.

У разі наявності необхідності здійснення медичного супроводу дитини потрібен зворотний зв'язок між вчителем, лікарем та психологом, який здійснюють саме батьки.

Маємо надію, що наше суспільство скоро досягне того рівня, коли для батьків не буде суттєвою психологічною проблемою принести до школи заключення та рекомендації від психіатра.

Допомога гіперактивній дитині в школі та поза її межами

Після того, як діагноз встановлено, слід переходити до стратегії допомоги гіперактивній дитині. В цьому розділі хочемо окреслити загальну модель допомоги дитині з ГРДУ. Одразу слід наголосити, що ця модель в цілому є універсальною, та окремі її елементи можуть застосовуватися для покращення адаптації та цілковитої інклюзії не лише дитини з ГРДУ. Описані педагогічні прийоми зможуть допомогти при організації навчального процесу дітей із загальними труднощами в навчанні, порушеннями інтелектуального розвитку, психічними та поведінковими розладами, такими як розлади спектру, аутизм та інші.

ГРДУ є поліморфним розладом та дуже різнобарвним у своїх проявах. Не існує двох однакових дітей із ГРДУ. Отже, і план втручання буде різнитися та повинен гнучко змінюватися в залежності від кожного конкретного випадку. Кінцевий результат допомоги дитині з ГРДУ завжди залежатиме від характерних рис самої дитини та особливостей середовища, адже поведінка дітей із ГРДУ регулюється більше умовами зовнішнього середовища, аніж внутрішніми вказівками.

Основними терапевтичними втручаннями при ГРДУ вважаються такі.

1. Психоедукація - просвітницька робота з покращення розуміння сутності та шляхів корекції розладу у середовищі батьків, педагогів та інших фахівців, що працюють з дитиною.

Основні методи психоедукації:

- презентація та роз'яснення батькам діагностичної інформації під час «круглого столу» з фахівцями;
- презентація інформації про ГРДУ під час індивідуальних зустрічей;
- лекції/семінари/конференції для батьків;
- друковані матеріали (буклети, статті, книжки, історії інших сімей і т.п.);
- відеоматеріали;
- інтернет-ресурси.

2. Поведінкова терапія

У школі доречним є використання різних стратегій і методів корекції поведінки, таких як система заохочень, поведінкових контрактів тощо. Паралельно дитина може відвідувати корекційні групи в реабілітаційних установах. Дуже важливим є заохочення здорового спілкування та тренінг соціальних навичок.

Зразки здорового спілкування та соціальних навичок, що мають виявлятися з боку вчителя та учнів і культивуватися в дитини з ГРДУ, це -

1. продуктивне спілкування та вміння будувати командні стосунки
2. розвиток позитивної самооцінки, самоусвідомлення, емоційна компетентність, самоорганізація
3. вміння вирішувати проблеми й конфлікти, контроль агресії
4. розвиток емпатії - розуміння інших
5. асертивність - вміння протистояти негативному тискові групи.

3. Психофармакотерапія

У серйозних клінічних випадках, коли психолого-педагогічні втручання не дають істотного ефекту, за рекомендацією психіатра, можуть призначатися фармакопрепарати. У поєднанні з поведінковою терапією та правильно побудованим навчальним процесом вони дають найкращий ефект у корекції ГРДУ. Дія препаратів спрямована на зменшення імпульсивності, гіперактивності, кращу концентрацію уваги, регуляцію емоцій. З усіх препаратів, ефективність яких показана в дослідженнях, з огляду на силу ефекту, безпечність, вираженість симптомів побічної дії, препаратами першого вибору є *психостимулянти* та *атомоксетин*. Фармакотерапію призначає лише дитячий психіатр.

З метою комплексного впливу на дитину у *школі* вчитель повинен знаходитись у постійній співпраці з психологом, соціальним педагогом та батьками. Ефект можуть дати лише послідовні дії. Вчитель повинен пам'ятати, що найважливішим є створення моделі повноцінної соціальної взаємодії у межах дитячого колективу.

Основними складовими такої взаємодії є:

1. Позитивний приклад із боку вчителя.
2. Заохочення зразків здорового спілкування поміж учнями.
3. Створення позитивних зразків командної співпраці між членами дитячого колективу.

Отже, програма з адаптації дитини включає в себе:

- тісну співпрацю з батьками дитини;
- залучення до співпраці шкільних психологів та соціальних педагогів;
- допомогу інших фахівців;
- обов'язковий розвиток соціальних навичок;
- позитивне налаштування дитячого колективу до потреб дитини з ГРДУ.

Допомога дитині з ГРДУ залежатиме від:

- різноманітності симптомів ГРДУ;
- функціонально - поведінкового оцінювання дитини;
- наявності коморбідних (супутніх) розладів.

Загалом слід почати з оцінювання поведінки дитини - функціонально - поведінкового оцінювання (ФПО) та складання на його основі плану позитивного поведінкового втручання (ППВ). Ця техніка, що проводиться мультидисциплінарною командою шкільних фахівців із залученням батьків дитини, дозволяє оцінити особливості поведінки конкретної дитини за конкретних умов та визначитися з напрямками корекційної роботи. План позитивного поведінкового втручання може бути частиною індивідуальної програми розвитку дитини. Наступним, радше паралельним, кроком є проведення індивідуального оцінювання успішності даної дитини. За потреби, при порушенні інтелектуального розвитку дитини, може бути складено індивідуальний навчальний план. У більшості випадків достатньо незначної корекції змісту навчального матеріалу.

Коли оцінювання завершено, доцільним є проведення консультацій між фахівцями школи, батьками. У складних випадках можуть бути залучені фахівці з медичних та реабілітаційних установ, медико-психолого-педагогічних консультацій, корекційні педагоги спеціальних шкіл. Консультації можуть бути проведені у форматі круглого столу. Важливо проводити такого роду заходи у позитивному руслі, щоби батьки та дитина не відчували своєї меншовартості. Це не повинен бути формат класичної малої педагогічної ради, де, на жаль, часто акцент ставиться лише на негативних сторонах дитини. Де розмова ведеться не про те, що можна зробити для дитини, щоби допомогти їй розкрити свої позитивні сторони, а в тоні звинувачення, та лейтмотивом є просте бажання позбутися незручностей у вигляді «неадекватної» дитини. Метою обговорень має бути бажання побачити дитину комплексно та узгодити ролі шкільного персоналу і батьків, визначитися з методами, які є пріоритетними у процесі допомоги дитині. Попередньо батьки і дитина можуть мати індивідуальні консультації з кожним із шкільних фахівців.

Що таке індивідуальний навчальний план або індивідуальна навчальна програма.

Це адаптація шкільної програми відповідно до потреб дитини. Після попереднього тестування фахівці з окремих предметів мали б оцінити можливості дитини та скорегувати завдання відповідним чином. Як правило, діти із суттєвими труднощами у навчанні потребують більше часу на виконання завдань, зменшення кількості завдань та додаткових індивідуальних занять з учителем. Діти з вираженими порушеннями інтелектуального розвитку, що можуть бути супутніми при ГРДУ, на жаль, навчаються здебільшого не в середовищі здорових однолітків, як це відбувається у більшості цивілізованих країн. Але сьогодні, у світлі тенденцій

інклюзивної освіти, все більше дітей із порушеннями інтелекту, розладами спектру аутизму тощо потрапляють до загальноосвітніх навчальних закладів. Такі діти в обов'язковому порядку повинні мати індивідуальний навчальний план. Навіть дитина із ГРДУ, яка має нормальний інтелект, повинна мати дещо адаптований підхід до навчання. Щодо неї повинні застосовуватися методи та стратегії, спрямовані на покращення поведінки, уважності та успішності, про які детальніше йтиметься нижче. Головний принцип - гнучкість вчителя та реалізація індивідуального підходу.

Як покращити поведінку, уважність та успішність учнів із ГРДУ

Через проблеми з увагою і важкість протистояння імпульсам діти з ГРДУ потребують чітко структурованого середовища класної кімнати. Ефективна робота в класі включає в себе послідовні дії вчителя, наявність чітких правил поведінки, передбачуваність в організації середовища та стилі викладання, побудову позитивних стосунків із дитиною. Вчитель повинен бути розуміючим, «гнучким» і терплячим. Щодо організації фізичного простору в класній кімнаті, то найкращою є така організація, яка передбачає зменшення сторонніх подразників та допомагає зосередитись на виконанні завдань. Класна кімната повинна бути закритою, класичні чотири стіни і двері. Відкритий простір або скляні стіни аж ніяк не сприяють зосередженню дітей. Важливо правильно вибрати місце для гіперактивного учня - це повнно бути місце, близьке до вчителя, щоби полегшити зоровий контакт й інструктування учня.

Поведінка

Бажана поведінка в класі. Її основні ознаки:

- сконцентрованість на виконанні завдання;
- співпраця та адекватна взаємодія з іншими (тобто ввічливе спілкування, уникання сварок та бійок з однолітками, спокійна робота та позакласне спілкування з ними, повага до дорослих);
- виконання вказівок учителя, правил класу, правил гри на майданчику без невдоволення та суперечок;
- належна готовність до уроку (виконані домашні завдання, наявність необхідного для роботи матеріалу, вчасна поява в класі);
- дотримання визначеного місця під час занять (не полишати місце за партою або в робочій групі без дозволу);
- контроль вербальних імпульсів (чекати своєї черги, не перериваючи інших; не вигукувати з місця; піднімати руку, перед тим як говорити).

Це приблизний перелік елементів бажаної поведінки, який може мати свої особливості у кожному конкретному випадку. Які б стратегії з корекції поведінки не застосовував учитель у класній кімнаті, вони неодмінно повинні узгоджуватися з діями батьків дитини й бути невід'ємними одна від одної. Ідеальною є ситуація, коли вчитель та батьки тісно співпрацюють одне з одним та бажана поведінка в класі заохочується також удома.

Розглянемо техніки корекції поведінки дитини з ГРДУ в класі.

1. План досягнення бажаної поведінки, або поведінковий план. (Додаток 3)

Учень визначає одну мету, над якою буде працювати день або тиждень. Наприклад, підготувати робоче місце, не битися, не залишати незавершене завдання (скажімо, з математики). Учень планує конкретні кроки, необхідні для досягнення мети. Вчитель вранці швидко обговорює план із учнем та конкретні кроки з його реалізації. У кінці дня або тижня вони зустрічаються знову для підведення підсумків.

2. Щоденне звітування про шкільну поведінку за допомогою поведінкових карток.

Це ефективний метод корекції поведінки, спрямований на комунікацію між учителем та батьками дитини для встановлення комплексного впливу на дитину з ГРДУ. У більшості випадків поведінкові картки включають в себе чітко визначену одну або більше поведінкову проблему, яка підлягає корекції. Вчитель відповідає за щоденний моніторинг та оцінювання успіхів у корекції поведінки; він відправляє батькам поведінкову картку кожного дня з учнем для ознайомлення. Батьки відповідають за щоденний перегляд картки та винагороду бажаної поведінки або застосування штрафних санкцій за небажану.

3. Поведінковий контракт. (Додаток 4)

Один із найпоширеніших способів корекції поведінки, особливо у середньому та старшому шкільному віці. Поведінковий контракт становить собою дво- або тристоронню угоду, в якій окреслена роль кожного в досягненні кінцевої мети, тобто позитивної поведінки. Дорослі та дитина визначають разом одну або кілька цілей, над якими дитина погоджується працювати з метою покращення поведінки. Всі сторони узгоджують також винагороду, яка буде наслідком бажаної поведінки.

4. Використання системи жетонів

Це ефективна система миттєвого підкріплення бажаної поведінки. Коли дитина отримує певну кількість жетонів, то може обміняти на певну винагороду (солодощі, іграшку або можливість провести час у бажаний спосіб, наприклад, зіграти у футбол тощо). Як жетони можуть бути використані маленькі іграшки, картки, наклейки, календарики, камінці та ін. Добре використовувати цю систему для цілого класу, коли всі учні заробляють винагороду. Це сприяє соціалізації дітей, кращому інтегруванню їх у середовище однолітків. Цей метод добре підходить для використання в молодшій школі або дитячому садку.

5. Використання системи пенальті.

Система пенальті або штрафів є також досить ефективним методом поведінкової корекції вдома і в класі. Може використовуватись у поєднанні зі системою жетонів. Цей метод фокусується на неприйнятній поведінці учнів, на відміну від методів, описаних вище. Дитина з ГРДУ отримує винагороду швидше за зменшення кількості проявів неприйнятної поведінки, ніж за демонстрацію прийнятної.

Поради, які допоможуть уникнути небажаної поведінки та впоратися з «важкими дітьми» під час навчального процесу та вдома

Попередити небажану поведінку набагато легше, ніж боротися з її наслідками. Емоційний стан дитини з ГРДУ є дуже нестійким. Отже, при перших ознаках емоційної нестабільності дитини або коли ситуація вже переростає в конфліктну батькам і вчителям радимо наступне.

• Застосувати заспокоюючий жест (м'яко покласти руку на плече дитині) або невербальну підказку, що слід заспокоїтись

- Відвернути увагу дитини від подразника; можна дати невеличке доручення
- Нагадати дитині про наслідки (покарання, винагороди)
- Зробити паузу
- Запропонувати перерву
- Використати фізичні вправи для зменшення напруги

• Слідкуйте за своєю поведінкою і стилем спілкування (говоріть спокійно й повільно, використовуйте спокійну жестикуляцію, візуальні нагадування, завжди пропонуйте вибір). Спокійний стиль спілкування - головна зброя взаємодії з неспокійним учнем

• Занотуйте причини неприйнятної поведінки та обставини, за яких вона з'являється

- Уникайте емоційної реакції на неприйнятну поведінку
- Обговорюйте проблемну поведінку, шляхи її вирішення та уникнення після того, як усі сторони заспокоюються

• Усвідомте, що ви не можете контролювати чужу поведінку, лише можете змінити щось в собі

- Намагайтеся розслабитися фізично
- Не вв'язуйтеся у суперечку. Не читайте нотацій. Уникайте довгих пояснень.

Намагайтеся виховувати дитину без свідків

• Деколи ігноруйте неприйнятну поведінку, особливо коли це сталося випадково; використовуйте цю техніку дозовано

- Дайте дитині усвідомити, що ви розумієте її почуття, та виражайте їй довіру
- Уникайте запитань, що починаються з «Чому...» («Чому ти це зробив?» тощо). Краще: «Як ти думаєш, чому це сталося?»

• Знайдіть час на те, щоб вислухати дитину

• Намагайтеся зрозуміти підґрунтя погані поведінки (можливо, це сталось через академічні труднощі дитини, конфлікт із однолітком тощо)

• Встановіть продуктивний зв'язок «школа - дім»

• Вчіть дитину стратегіям вирішення проблем (виявлення проблеми, шляхи вирішення, «за» та «проти» кожного рішення і т.д.)

• Шукайте можливості залучення дитини до шкільного життя. Доручіть їй щось відповідальне (наприклад, асистувати молодшому учневі).

Уважність

• Слід пам'ятати, що проблеми з уважністю тісно пов'язані зі здатністю людини запам'ятовувати інформацію. Відомо, що люди в середньому запам'ятовують: 10% - того, що вони читають, 20% - того, що вони чують, 30% - того, що вони бачать, 50% - того, що вони бачать і чують, 70% - того, що вони говорять і пишуть, 90% - того, що вони проговорюють під час своєї діяльності.

• Ми повинні це враховувати при роботі з будь-якими дітьми, тим більше з гіперактивними. Отже, щоб привернути та втримати увагу учня, навчання повинне бути *активним!!*

• Друга надзвичайно важлива річ - це *правильна організація середовища*. Як уже згадувалося, для дітей з ГРДУ оптимальною вважається звичайна класна кімната з партами, що стоять рядами. Найкраще місце - близьке до вчителя; так легше контролювати поведінку та уважність учнів.

Основні поради щодо того, як зберегти уважність у класі

- Використовуйте велику кількість яскравого наочного матеріалу
- Використовуйте тон голосу; змінійте інтонацію
- Вчіть дітей конспектувати під час пояснень (це концентрує увагу та дозволяє запам'ятовувати більше інформації)
- Дайте дітям відчуття, що ви слідкуєте за їх діяльністю; практикуйте зворотний зв'язок якомога частіше.
- Використовуйте все навколо, щоб зробити презентацію матеріалу більш наочною
- Поводьтеся так, щоб за вами було цікаво спостерігати будьте артистичні
- Зробіть темп уроку жвавим, навчальну діяльність різноманітною
- Використовуйте роздатковий матеріал. Попросіть учнів знайти і вставити слова або вирази, які базуються на тому, що ви говорите; це дозволить сконцентрувати увагу дітей
- Заохочуйте дітей відповідати на запитання якомога повніше; запитайте, як дитина дійшла до того чи іншого висновку
- Створіть атмосферу, в якій дитина не буде боятися брати активну участь у заняттях та бути не зрозумілою чи помилитися; заохочуйте активність
- Будуйте урок таким чином, щоби була можливість працювати в парах та групах, з найбільшим залученням усіх учнів. Використовуйте кооперативне навчання. Практикуйте чітку структурованість групових занять, невизначеність неприйнятна для дітей з ГРДУ
- Використовуйте комп'ютерні технології та інші методи, такі як музика, драма, дизайн, метод проекту та ін., що дозволяють покращити мотивацію до навчання та втримати увагу
- Використовуйте контракти-жетони та інші засоби заохочення уважності під час роботи
- Можна застосовувати візуальне нагадування, невеличкі індивідуальні правила, що можна приклеїти на робочому місці дитини, та нагадувати про них час від часу; щось на зразок такого.

Я маю:

- тихо поводити себе на уроці
- бути уважним
- сидіти спокійно
- слухати вчителя

При виконанні самостійних завдань у класі використовуйте наступне.

- Чітко інструкуйте учнів перед початком виконання завдання, переконайтеся, що всі усе зрозуміли
- Давайте таку кількість роботи, яку буде реально виконати в установлений час; передбачте спрощене завдання для непередготовлених учнів; доцільно запропонувати зразок розв'язаного схожого завдання

- Перевіряйте, чи ніхто не потребує допомоги; цікавтеся ходом виконання роботи, адже учні з ГРДУ потребують стимулу та заохочення
- Застосовуйте таймер; добре, коли учні слідкують за часом
- Винагороджуйте дітей за кожну частину успішно виконаного завдання за певний попередньо встановлений період часу
- Діліть великі завдання на менші частини, можна розрізати сторінку з великим завданням на частини, оскільки дитина може бути збентежена великим завданням; добре також винагороджувати дитину за кожну правильно виконану частину завдання.

Успішність у навчанні дітей з ГРДУ. Основні труднощі та шляхи їх подолання.

Стратегії діяльності вчителя, скеровані на покращення успішності дитини з ГРДУ, пов'язані з використанням усього спектру засобів корекції уваги та поведінки учня, оскільки прийнятна поведінка та уважність є обов'язковими умовами академічної успішності. Розглянемо також стратегії діяльності вчителя, спрямовані на підвищення продуктивності праці учня в межах різних видів навчальної діяльності.

Читання. Приблизно 25 - 60% дітей із ГРДУ мають розлад навичок читання, відомий як *дислексія*. В учнів із дислексією можуть спостерігатись порушення інших структурних компонентів мовлення : письма, усного мовлення.

Як покращити результати читання

- Близько 50% труднощів у читанні можна уникнути, якщо діти проходять належну підготовку у дитячому садку та відвідують підготовче навчання в школі.
- Багато дітей мають труднощі з ідентифікацією звуків; таким чином, необхідно використовувати фонетичні вправи.
- Для молодших школярів добре використовувати великі яскраві букви, багато наочності.
- В деяких випадках, особливо при підготовці до школи, корисною може також бути методика глобального читання, коли діти запам'ятовують цілі слова. Для деяких дітей, особливо з мозаїчним (нерівномірним) типом розвитку, вона є дуже дієвою, але це все дуже індивідуально.
- Під час читання, як і під час іншої діяльності, дитину з ГРДУ краще посадити серед успішних спокійних учнів.
- Використовуйте кількаразове повторення прочитаних слів
- Ефективним є хорове відпрацювання нових слів
- Під час опанування навичками читання поступово на перший план виходить розуміння прочитаного та швидкість читання; на цьому етапі добре давати дитині перечитувати невеличкі відрізки тексту та пропонувати запитання за змістом.
- Краще використовувати тексти, поділені на окремі частини; доцільно повертатися до змісту тексту протягом кількох уроків.
- На всіх етапах навчання корисним є використання текстів для читання, в яких наявний попередньо вивчений лексичний та змістовий матеріал.
- Заохочуйте учнів використовувати свою увагу: запропонуйте їм уявити те, що вони читають.

- Задайте ключове запитання, відповідь на яке вони мають знайти протягом читання.

- Напишіть план, основні ідеї тексту на дошці та попросіть учнів знайти в тексті і зачитати речення, які ілюструють ці ідеї.

- Можна поділити текст на частинки та розподілити їх між групою учнів. Дайте час на вивчення тексту та попросіть прокоментувати у групі події за задалегідь складеним планом. Це мотивує учнів до запам'ятовування та ретельної роботи, оскільки вони несуть відповідальність не лише за себе, а за всю групу.

- Використовуйте техніки кооперативного навчання, дайте дитині напарника для читання; попросіть учнів прочитати текст, потім задати одне одному питання щодо прочитаного.

- Використовуйте інтерактивні технології, рольові ігри за мотивами прочитаного тощо.

- Дозвольте дитині, що має труднощі, прочитати текст пошепки; це підвищить якість засвоєння матеріалу.

- Вчіть розрізняти головну ідею та другорядні деталі тексту.

- Після читання проведіть детальний аналіз тексту та обов'язково попросіть учнів зробити висновки.

Це лише частина засобів, які можуть бути використані для покращення навичок читання. Кожен учитель, що стикається з проблемою навчання та розвитку продуктивного читання, має безліч своїх маленьких «хитрощів», власних напрацювань та унікальних ідей.

Писемне мовлення. У дітей із ГРДУ дуже часто діагностують дисграфію (порушення писемного мовлення) або труднощі в опануванні навичками письма. Почерк у таких дітей часто буває нерозбірливий, виконання завдань неакуратне. Через неспроможність концентруватися довший час діти з ГРДУ також часто не в змозі вкластися у часові рамки під час виконання завдання. Вони також мають проблеми з правописом - роблять безліч помилок через неухважність, виконують завдання несистематично, часто не доводять роботу до кінця.

Як покращити письмові навички

- Організуйте робоче місце дитини (письмові вправи повинні виконуватися в тихому, затишному приміщенні).

- Встановіть часові рамки виконання завдання, активно використовуйте систему заохочень для досягнення продуктивності при виконанні письмового завдання.

- Виконуйте цікаві вправи, які пов'язані з написанням складних слів. Наприклад, поділіть слово на склади, щоби діти вимовляли їх по черзі. Учень сам визначає наступного учасника. Це лише один із прийомів.

- Складіть словничок складних слів, щоби діти переглядали та прописували деякі з цих слів регулярно.

- Повторюйте написання найважчих для засвоєння слів та виразів. Доцільно виділити місце на дошці з цими словами, записаними великими кольоровими буквами, та залишити їх на певний період, поки діти не засвоять правопис.

- Організуйте чітку діяльність учнів; вони повинні знати, коли протягом уроку виконуватимуть письмові вправи (доцільніше в середині уроку).

- За потреби, зменшуйте обсяг завдання для гіперактивної дитини.
- Корегуйте кількість письмового домашнього завдання для гіперактивної дитини у відповідності до її можливостей.

Математика. Математика - наука точна, отже, помилки помітні одразу. Діти з ГРДУ часто при обчислюванні математичних прикладів помиляються в знаках і тому отримують неправильний результат. При розв'язуванні задач гіперактивним дітям важко сконцентруватися та довести справу до кінця; вони дуже швидко забувають умову завдання, тому в них дуже часто бувають труднощі з математикою. Скоро пробіли у навчанні стають все більш помітними, і діти з ГРДУ в результаті зараховуються до категорії учнів неуспішних з математики. Мабуть, вироблення глибинних стратегій, спрямованих на покращення успішності з математики, - справа фахівців-математиків; дамо лише кілька загальних порад.

Як покращити успішність з математики

- Використовуйте наочні матеріали, палички, кубики, рахівниці, елементи матеріалів за методикою Монтесорі (яка, до речі, дуже дієва саме для навчання математики).
  - Подавайте навчальний матеріал та завдання, використовуючи приклади й ситуації з реального життя (наприклад: розділити пакунок, в якому 42 печива на 8 дітей, дорівнює 5 кожному та 2 залишаться).
  - Проводьте аналогії з якимись сталими величинами; наприклад: чотири чверті (по 25 коп.) складають гривню.
  - Вчіть дітей робити записи в процесі виконання роботи, малювати графіки, діаграми тощо; це допомагає зафіксувати проміжний результат у виконанні завдання.
  - Використання калькуляторів для перевірки також може бути корисним.
  - Використовуйте уяву та асоціації дитини для запам'ятовування фактів, кроків у вирішенні завдань та математичного лексикону.
  - Можна використовувати маленькі віршички, пісеньки для запам'ятовування (наприклад, таблиць множення).
  - Попросіть дітей носити з собою таблички з математичними правилами та прикладами до них.
  - Практикуйте постійне коротке повторення вже вивчених правил.
  - Давайте можливість учневі змагатися з самим собою, не з іншими у виконанні завдань; заведіть картку, на якій будете фіксувати прогрес учня; не показуйте її класу. Ця техніка може бути доволі мотивуючою.
  - Повертайтеся до основних моментів вже вивченого матеріалу знову й знову.

20 універсальних порад вчителю гіперактивної дитини

1. Співпрацюйте з батьками дитини. Якщо ви бачите труднощі дитини, не шукайте винних. Намагайтеся налагодити контакт з батьками дитини. Спробуйте переконати їх у тому, що дитина повинна бути обстежена. Скеруйте до відповідних фахівців, адже вчитель може тільки запідозрити розлад, але не поставити діагноз.

2. Співпрацюйте з командою шкільних фахівців, зверніться до психолога та соціального педагога. Вимагайте сприяння адміністрації навчального закладу у справі допомоги та реабілітації дитини. Ви не повинні боятися просити про допомогу. Важливо розуміти свої межі і не покладати всю роботу тільки на себе. А

якщо у вашому класі декілька дітей з ГРДУ, ви навряд чи дасте собі раду самотужки.

3. Намагайтеся сприймати дитину такою, як вона є. Зрозумійте, що не можна повністю змінити когось, що вчитель повинен сприймати усіх дітей, незалежно від їх вад чи чеснот; будьте гнучкими. Пам'ятайте, що саме ви формуєте дитячий колектив і саме від вас залежатиме, яким він буде.

4. Усвідомте, що ГРДУ не є синонімом порушення інтелектуального розвитку. Діти з ГРДУ можуть мати будь-який рівень інтелекту. Серед них багато обдарованих. Звичайно, розлад обмежує навчальні досягнення, але деколи ці діти є більш творчими, здатними подивитися на оточуючу дійсність під нестандартним кутом. Їм також притаманна наполегливість у досягненні своїх цілей, отже, за відповідної допомоги, вони можуть досягти у житті дуже багато.

5. Розвивайте творчі здібності дитини. Заохочуйте дитину бути творчою, давайте дитині роботу, яка відповідає її смакам та бажанням. При необхідності зменшуйте навантаження нецікавою для дитини діяльністю.

6. Піклуйтеся про здорову самооцінку учня з ГРДУ. Здорова самооцінка необхідна будь-якій людині. Гіперактивні діти, як ніхто, прагнуть миттєвих заохочень, тому частіше хвалить їх, але заслужено. Стимулюйте бажання працювати, навіть у випадках, коли результат не відповідає вашим очікуванням.

7. Забезпечте зворотний зв'язок у навчанні дитини. Діти з ГРДУ потребують постійної уваги та зворотного зв'язку з боку вчителя. Покажіть, що ви цікавитесь діяльністю дитини. Постійно давайте оцінку діяльності дитини, це буде мотивувати її до послідовної діяльності.

8. Організуйте навколишнє середовище відповідним чином. Середовище в класі повинно бути організоване таким чином, щоб дитині було комфортно, затишно, безпечно. Мінімізуйте сторонні подразники, посадить дитину, по можливості, ближче до себе, щоб краще контролювати її поведінку.

9. Забезпечте візуальні нагадування. Оскільки гіперактивним дітям буває важко зосередитись та втримувати увагу, облаштуйте середовище таким чином, щоби скрізь були підказки та нагадування (починаючи від правил поведінки у класі, закінчуючи наклейками на парті та записами у щоденнику про те, що і коли слід зробити).

10. Будьте послідовними та гнучкими в своїх вимогах. Щоб досягти успіхів у роботі з дітьми, необхідна послідовність. Гіперактивна дитина потребує її ще гостріше, оскільки вона має схильність до неорганізованої поведінки сама по собі. Але важливою є також і гнучкість, деколи доцільно зменшити навантаження та навіть проігнорувати не зовсім прийнятну поведінку в окремих випадках.

11. Забезпечте постійний зв'язок «школа – дім». Педагогічні втручання будуть повноцінними й ефективними, коли є постійний зв'язок із батьками дитини. Батьки допомагають контролювати поведінку й успішність. Також домашні програми з корекції поведінки є більш дієвими, коли шкільні досягнення та невдачі отримують оцінку вдома.

12. Використовуйте творчий підхід до планування і проведення уроків. Втримати увагу гіперактивних дітей набагато легше, коли діяльність є цікавою для них. Тому намагайтесь протягом уроку часто змінювати види навчальної діяльності,

готуйтеся ретельно. Уникайте нудних довгих завдань, намагайтеся здивувати, зацікавити дітей.

13. Шукайте шляхи підвищення навчальної мотивації. Використовуйте інтерактивні методики, оскільки це наближує вчителя до учня; будьте артистичні, оскільки вчитель, як актор повинен бути популярним, улюбленим. Намагайтеся знайти індивідуальні заохочення, які будуть вагомими для кожної конкретної дитини.

14. Зробіть навчальний процес структурованим і передбачуваним. Сталий режим і чітка структура занять є необхідними при навчанні усіх, особливо дітей молодшого віку. Гіперактивні діти потребують цього дуже гостро. Тому плануйте заняття і діяльність на уроці таким чином, щоб у дітей виробилися звички, щоб вони знали, що за чим йде. Це організує дітей.

15. Не ображайте дітей, не наголошуйте на їх відмінностях. Не показуйте, особливо при інших дітях, що та чи інша дитина має якісь обмеження, ніколи не згадуйте, що дитина страждає на поведінковий розлад. Будьте коректними і стриманими у власній поведінці, намагайтеся не підвищувати на дітей голос.

16. Дбайте про соціалізацію дитини. При навчанні та вихованні дітей з ГРДУ беззаперечним пріоритетом повинна бути їх соціалізація, інтеграція, якщо хочете, інклюзія до середовища однолітків. Тому вчитель повинен в першу чергу дбати про побудову гармонійних стосунків усередині дитячого колективу, тренінг відповідних соціальних навичок дитини.

17. Виробляйте авторитетний стиль викладання. Авторитетний стиль викладання є найбільш дієвим при навчанні усіх дітей. Тому намагайтеся бути авторитетним учителем, тобто справедливим при заохоченні та покаранні дитини. Будьте по відношенні до дитини привітними, але водночас стриманими, спокійними та послідовними.

18. Проводьте регулярні консультації зі спеціалістами, що задіяні у лікуванні та реабілітації дитини. Будьте в курсі лікування та поведінкової корекції дитини з ГРДУ, співпрацюйте зі шкільними та іншими фахівцями, що працюють з дитиною. Регулярно відвідуйте та організуйте спільні заходи, метою яких є поглиблення співпраці, обмін досвідом та вироблення спільних стратегій допомоги гіперактивній дитині.

19. Займайтеся самоосвітою. Намагайтеся бути в курсі останніх новинок у галузі допомоги дітям з поведінковими розладами, слідкуйте за публікаціями. Не бійтеся випробовувати нові методи при навчанні дітей з ГРДУ.

20. Не чекайте миттєвих змін, радійте кожному досягненню дитини. Будьте готові до того, що змінити неприйнятну поведінку досить складно. Тому сплануйте чітко свою діяльність, не фіксуйтеся на невдачах дитини, радійте кожному найменшому успіху. Будьте позитивно налаштовані.

ВЧИТЕЛЯМ

Якщо у Вашому класі є учень чи учениця, які мають проблеми зі шкільною успішністю, поведінкою та стосунками з учителями і ровесниками, наведений перелік можливих проявів ГРДУ дозволить Вам запідозрити наявність у дитини цього розладу.

- Під час уроку багато рухається, вовтузиться на стільці, часто встає з місця
- Має проблеми з утриманням уваги на завданні; під час уроків часто неухважний, легко відволікається на сторонні подразники
- Не зосереджується на деталях, робить ненавмисні помилки через неухважність у класних/домашніх завданнях
- Під час уроку часто «відсутній», «десь літає в іншому світі», не чує, коли до нього говорять
- Часто відповідає на запитання вчителя, не піднімаючи руки/не отримавши дозволу; багато говорить, часто перебиває інших
- Не може витерпіти, коли треба чогось чекати
- Дуже емоційний, легко втрачає самовладання
- Діє «імпульсивно», не подумавши про наслідки чи правила
- Створює проблеми своєю поведінкою в сім'ї, у садочку/школі, у стосунках із ровесниками.

Якщо Ви позитивно відповіли на більшість із цих запитань, то досить імовірно, що у Вашого учня чи учениці ГРДУ. Проте остаточний діагноз може встановити лише команда компетентних фахівців – медиків, психологів, педагогів, які мають додаткову спеціалізацію в діагностиці та терапії розладів розвитку в дітей.

БАТЬКАМ

Спробуйте оцінити поведінку своєї дитини за наведеною анкетой. Відзначте позначкою наявність у Вашої дитини основних симптомів ГРДУ.

Моя дитина часто...

- безперервно рухається, не може довго сидіти на одному місці, бігає чи лазить тоді, коли вимагається сидіти на місці
- багато говорить, перебиває інших, недоречно втручається в розмову інших
- не може витерпіти, коли треба чогось чекати (наприклад, своєї черги в грі чи в крамниці)
- має проблеми з утриманням уваги на завданні, легко відволікається на сторонні подразники
- «відсутня», «десь літає в іншому світі», не чує, коли до неї говорять
- не зосереджується на деталях, робить ненавмисні помилки через неухважність у класних/домашніх завданнях
- діє «імпульсивно», не подумавши про наслідки чи правила
- не має страху, часто діє надто ризиковано
- створює проблеми своєю поведінкою в сім'ї, у садочку/школі, у стосунках із ровесниками.

Якщо Ви позитивно відповіли на більшість із цих запитань, то досить імовірно, що у Вашої дитини ГРДУ. Проте остаточний діагноз може встановити лише команда компетентних фахівців, які всебічно обстежать вашу дитину, зможуть відрізнити ГРДУ від інших причин, що призводять до схожих порушень поведінки, виявлять можливу присутність інших супутніх проблем; і щойно тоді, представивши Вам повну інформацію обстеження, разом із Вами спланують та реалізують необхідну програму допомоги Вашій дитині. Така програма складатиметься індивідуально для кожної сім'ї та дитини.

Додаток 3

Поведінковий план учня	
Моя мета на день/тиждень:	
<hr/> <hr/> <hr/>	
Мій план досягнення мети:	
1	-----
2	-----
3	-----
Моя винагорода, якщо я досягну мети:	
<hr/> <hr/>	
Учень (ім'я) -----	Дата-----

Зразки поведінкових карток

Ім'я _____ Вчитель _____

ПОВЕДІНКА	понеділок		вівторок		середа		четвер		п'ятниця	
	I пол. дня	II пол. дня	I	II	I	II	I	II	I	II
Залишається на місці	+									
Використовує час, проведений у класі, ефективно										
Ставиться з повагою до дорослих та однолітків										

Підпис батьків _____

_____ кількість плюсів за день

_____ кількість плюсів за

Тиждень

Поведінкова картка учня _____

Мета----	лишається на місці	займається старанно	уважний до інструкцій учителя
ДАТА			
	+ -	+ -	+ -
	+ -	+ -	+ -
	+ -	+ -	+ -
	+ -	+ -	+ -
	+ -	+ -	+ -
ПІДСУМОК			

ПОВЕДІНКОВИЙ КОНТРАКТ УЧНЯ

Я, _____, погоджуюся виконувати наступне
(включаючи критерії бажаної поведінки)

_____

_____

_____

Якщо я виконаю мою частину контракту, то отримаю наступну
винагороду: _____

_____

_____

Контракт діє від (дата) _____ до (дата) _____

Він буде переглядатися (щоденно _____ щотижнево _____ інше _____)

Затверджено:

_____

учень

вчитель

батьки

Література

1. П'ятакова Г. П. Технологія інтерактивного навчання у вищій школі.// Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. - Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007- с.7
2. Островська К.О. Психологічні характеристики особистості педагогів інклюзивної школи. Матеріали науково-практичного семінару «Диференційоване оцінювання та диференційоване викладання в інклюзивній школі». - Львів, 6.05.2011
3. Рибак Ю.В. Корекційна складова у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. //Матеріали науково- практичного семінару «Інтегрована послуга в умовах інклюзивного навчання». Львів, 30.03.2012
4. Романчук О.І., Гіперактивний розлад з дефіцитом уваги у дітей.//Практичне керівництво. – Львів: Крео, 2008
5. Суковський Є. Гіперактивний розлад з дефіцитом уваги у дітей. // Порадник для батьків. - Львів: Колесо; 2008 - 141 с.
6. Ферт О.Г. Організація середовища в класній кімнаті та ефективної роботи під час навчання дітей з ГРДУ. – К.:Дефектологія, №3 (53), 2009
7. Ферт О.Г. Психолого – педагогічні умови підготовки фахівців до роботи з гіперактивними учнями у системі загальноосвітніх закладів України. – К.:Вища освіта України, додаток 3, том II (9), 2008
8. Ферт О.Г., Вплив просвітницької діяльності в середовищі педагогів на диференціацію навчання дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх закладах та формування інклюзивної освітньої політики у Львівському регіоні.// Матеріали науково-практичного семінару «Диференційоване оцінювання та диференційоване викладання в інклюзивній школі». - Львів, 6.05.2011
9. Ферт О.Г. Обдаровані діти з ГРДУ: позитивні сторони та складності у навчанні//Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Соціологія. Психологія. Педагогіка. Тематичний випуск №1. - К., 2009
10. Заваденко Н. Гиперактивность и дефицит внимания в детском возрасте// Учебное пособие. - Москва: Академия; 2005 - 255 с.

11. Лютова Е.К. Моница Г.Б. //Тренинг эффективного взаимодействия с детьми. – С.- Петербург.: Речь, 2003
12. A Parent Guide to Inclusive Education, Community Living Manitoba// 2008 (150)
13. Barkley R., Benton C. ADHD in the Classroom. Strategies for Teachers// New York: Guilford Press; 1997. – p. 345-428
14. Breen M., Barkley R. Child Psychopathology and Parentin Stress in Girls and Boys Having Attention Deficit Disorder with Hyperactivity. Journal of Pediatric Psychology; Volume 13, 1998. - p. 265-280
15. Loreman T., Deppeler J., Harvey D. Inclusive Education// A Practical Guide to Supporting Diversity in the Classroom, L&N.Y., 2005 – p. 273.
16. DuPaul G.J., ADHD in the Schools. Assessment and Intervention Strategies – N.Y.: The Guilford Press, 1994
17. Rief S.F., How to Reach and Teach Children with ADD/ADHD –S.F.: Jossey-Bass, 2005
18. Fert O. Teaching Hyperactive Children. English Language and Culture #4 - p.388. - K/ 1 veresnya: -.January, 2008 – p. 6-7.